

Szebbnek tűnik a fehér baba?

Takács Róbert

2010. március 8. 10:36

A hatalom által is támogatott antiszemitizmus a XX. század első felében az Egyesült Államokban sem volt ismeretlen. Henry Ford még Hitler „csodálatát” is kivívta, a gyűlölködést a fronton közösen átélte megpróbáltatások oldották a legsikeresebben. Miért tartják szebbnek a fehér babát a néger kislányok is? A bennünk élő előítéletesség az Úri becsületszóban és a film társadalmi háttere az fn.hu-n.

A negyvenes években úri becsületszó (Gentlemen's agreement) garantálta, hogy a keleti parti kisvárosokban a helyi középosztálybeliek nem adnak ki lakást, házat zsidóknak vagy bárki másnak, aki megbontaná az ottani közösség homogenitását. Ebbe a közegbe helyezi az isztambuli születésű görög származású filmrendező, Elia Kazan a főhősét, Schuyler Green oknyomozó újságírót, aki elhatározza, hogy addig, amíg elegendő alapanyagot össze nem gyűjt az antiszemitizmusról szóló sorozatához, zsidóként fog fellépni minden kapcsolatában. A módszer – az úgynevezett részt vevő megfigyelés – népszerű volt a film készítésének idején a szociológiai és antropológiai kutatásokban is.

ÚRI BECSÜLETSZÓ

Az [Anno Filmklub](#) Elia Kazan Úri becsületszó című filmjét mutatta be Tolerancia Évadja keretében, majd Erős Ferenc pszichológus beszélgetett a közönséggel a film háttéréről, illetve az előítéletek működési mechanizmusáról, lélektani háttéréről.

Erős antiszemitizmus az Egyesült Államokban

A film 1947-ben készült, azonban a második világháború közelsége ellenére nem a holokauszt szörnyűségét, morális leckéjét, és nem is az Európában jól ismert politikai antiszemitizmust helyezi a középpontba, hanem a mindennapokat, a magánéletet pókhálószerűen átszövő előítéletességet. Olyan apró jelzéseket, mint a megtorpanó mondatok vagy az arcokról lefagyó széles mosoly. 1947 már olyan időszak, amikor – a film is ennek a példája – már az előítéletek elleni harc kerül napirendre. A zsidóellenes kirohanások Amerikában az 1920-as, 1930-as években voltak a legélesebbek.

Több főiskola és egyetem alkalmazott az akkori magyarországi helyzethez hasonló százalékos kvótát a zsidó hallgatók létszámát korlátozandó, és nehezen nyíltak meg előttük az értelmiségi állások. A hatóságok adminisztratív eszközökkel minimalizálták a kelet-európai bevándorlást, mivel ezekben az országokban magasabb volt a zsidók aránya. Az 1920-as években a déli államokban megerősödő [Ku-Klux-Klán](#) ellenségképei között a zsidóság is előkelő helyen szerepelt, és az autógyáros Henry Ford is előszeretettel terjesztette antiszemita nézeteit saját lapjában, a The Dearborn Independentben. Olyannyira sikeresen, hogy azzal – illetve a gyári tömegtermelés fordii modelljével – Adolf Hitler tiszteletét is kivívta.

Azon túl, hogy neve – egyetlen amerikaiként – a Mein Kampfba is bekerült, 75. születésnapján, 1938-ban még a Német Sas Rend nagykeresztjét is megkapta a diktátortól. Az 1930-as években azonban már Charles Coughlin atya vitte a prímet rádiós prédikációival. Ezekben a beszédekben a zsidó szimbolikus alakja kötötte össze a két „főbűnt”, a szovjet bolsevizmust és a világválságot, amelyet zsidó bankárok összeesküvéseként tárgyalt. Az antiszemitizmus itt már mint kulturális kód jelenik meg, amely egy komplex világszemléletet és értékrendszert takar.

A hallgatásból baj nem lehet...

1947-ben már sok tekintetben más helyzet volt az Egyesült Államokban. Ez még akkor is így van, ha a film megszületésének körülményei azt mutatják, hogy a készítőknél is meg

kellett küzdeni a cselekményben bemutatott akadályokkal. Darryl F. Zanuck producer akkor döntött Laura Z. Hobson regényének megfilmesítéséről, mikor a Los Angeles-i Atlétikai Klub nem fogadta őt tagjai közé, mivel tévesen azt feltételezte róla, hogy zsidó származású. Ugyanakkor nem egy hollywoodi zsidó filmszakember próbálta meg lebeszélni erről, mondván, ezzel csak felkavarná a dolgokat, változni viszont semmi sem változna, jobb nem bolygatni a kérdést.

Ez a jelenet egy az egyben bekerült a filmbe is, Greent egy nagyiparos próbálja meg rávenni arra, hogy ne írja meg a tervezett cikket. Erős Ferenc, az est vendége, a vetítés utáni beszélgetésben rámutatott, hogy ez az egyik tipikus magatartás az előítéleteknek kitett csoportokban. A nyolcvanas évek Magyarországon például Aczél György ugyanezzel érvelt, amikor 1985-ben a Medvetánc című egyetemi újságban megjelent Erős Ferenc Kovács Andrással és Lévai Katalinnal közösen jegyzett cikke, a „Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok?”, amelyben az interjúalanyokat családi szocializációjukról kérdezték.

A filmkészítők attól is tartottak, hogy az 1930 és 1968 között érvényben lévő önkorlátozó szabálygyűjtemény, a Hays Kódex miatt nem lehet majd bemutatni a filmet. A kódex a szexualitás, a bűnözés nyílt képei mellett tiltotta a „fajok keveredésének” ábrázolását, illetve a faji, világnézeti hovatartozás megsértését. Joseph Breen filmcenzor pedig Hollywoodban antiszemita hírében állt. Egyúttal attól is tartottak, hogy a filmeket a katolikus egyház szemszögéből megvizsgáló 1933-ban alapított Nemzeti Erkölcsi Légió kifogásolni fogja, hogy a főhős nő karaktere elvált asszony.

A közös harc közelebb visz

A változásban, az antiszemitizmus oldódásában, a polgári jogi mozgalmak megjelenésében – noha a mccarthyizmus tombolása, a kommunista perek nem sokkal ezután kezdődtek – nagy szerepe volt a második világháborúnak, pontosabban az amerikai hadseregnek, amelyben a különböző vallású és származású emberek együtt harcoltak, és amely valóban olvasztótégelyként funkcionált az elkerülhetetlen sűrűlódások mellett is. A közös célok konfliktusfeloldó hatásáról a Sherif házaspár végzett kísérleteket.

A nyári táboroztatás során a csoportok között a versenyhelyzetben kialakult-kialakított ellenségeskedést csak együttes erőfeszítéssel teljesíthető feladatokkal tudták mérsékelni. Miután közösen kellett megszervezniük a tábor vízellátását, illetve kitolni a kátyúból a beragadt élelmiszerszállító teherautót, a csoportok között megindult a keveredés, barátkozás.

Nomen est omen

Erős Ferenc hangsúlyozta, hogy az Úri becsületszó rendkívül didaktikus alkotás, amely megfilmesíti a korabeli szociálpszichológia szinte minden előítéletekkel kapcsolatos kutatását. Green úgy kezd hozzá riportjához, hogy két különböző néven ír azonos tartalmú levelet munkáltatóknak, kluboknak Greenbergként és Greenként, ahogy mint kiderült titkárnője, Wales kisasszony is tette, akit még a liberális laphoz sem vettek fel Estelle Walewskyként. A klasszikus kísérletek megismétlése ma is hasonló diszkriminációról árulkodik: így az USA-ban a fehér hangzású neveket viselőknél jóval nagyobb esélyük van arra, hogy interjúra hívják őket, mint ahogy a férfinevek – vagyis a férfiak – is előnyben vannak a nőkkel szemben.

Sőt az egyes nevekhez – származástól függetlenül – pozitív vagy negatív értékítéletek kapcsolódnak. Az amerikaiak szerint például Neil tehetséges, Cedric ambiciózus, Jake keményen dolgozik, Don viszont felvágós, Angus teszetosza, Oswald pedig hazug. Szintén több olyan kísérletet végeztek a harmincas és negyvenes években, ahol különböző származású emberekként jelentkeztek lakáshirdetésekre, akartak asztalt vagy szállodai szobát foglalni. A filmben a Flume Inn szálloda portáján játszódó jelenet alapkísérletét Richard Lapierre végezte el, aki több száz szállodának és étteremnek írt levelet, azt kérdezve, foglalhatna-e szobát, asztalt egy kínai házaspárnak.

A válaszok elsőprő többsége elutasító volt. Ezt követően körbeutazta az Egyesült Államokat a kínai házaspárral, akik megpróbáltak személyesen bejelentkezni a vendéglátóhelyeken. Ott jellemzően nem nyílt elutasítással találkoztak, hanem valamilyen „védhető” ürügyet kerestek az elutasításra, például arra hivatkoztak, hogy a hotelben nincs szabad szoba.

Az előítélet három szintje

Erős Ferenc pszichológus hozzáfűzte, az előítéleteknek három szintjét szokás megkülönböztetni. A megismerési szintet a fejünkben élő sztereotípiák alkotják, olyan általánosító vélemények – pozitívak vagy negatívak egyaránt –, amelyek közvetett és közvetlen tapasztalatok révén rögzültek bennünk egy-egy társadalmi csoporttal kapcsolatban. A sztereotípiáknak, ha tartalmuk nem ellenséges, hasznos funkciója is van, hiszen rendszerező, bizonytalanságot csökkentő szerepük segít az ismeretlen helyzetek kezelésében. Az előítéletekesség második szintje az érzelmi aspektus, amely közvetlenül nem befolyásolható.

A főhősnő, Kathy alakja épp azt példázza, hogy racionális énként lehet felvilágosult, elvetheti érvek mentén az előítéleteket, ez konkrét helyzetekben érzelmi reakcióinkkal ellentétbe kerülhet. Az előítéletekesség harmadik szintje a cselekvés: kiadom-e a lakást az adott csoporthoz tartozó jelentkezőnek, egy asztalhoz ülök-e vele. A film felső középosztálybeli közegben játszódik, úgymond a „rendes emberek” előítéleteit ábrázolja. Egyetlen színészbőrű szereplővel sem találkozunk azonban a filmben, még a pincérek, sofőrök között sem. Pedig ekkor már az akkor négerkérdésnek nevezett társadalmi probléma benne volt a levegőben. Gunnar Myrdal szociológus 1944-ben publikálta Az amerikai dilemma című írását, amelyben a színészbőrűek a fehér többség általi elnyomását, illetve a feketék rosszabb teljesítményét, eredményeit az oktatásban, munkában egy ördögi körként ábrázolta.

A nagy dilemma számára az volt, hogy az amerikai eszmény, az egyenlő esélyek és jogok társadalma hogyan férhet össze a színészbőrű kisebbség jogfosztott helyzetével, és a velük szembeni előítéletekkel. Clarkék épp 1947-ben végezték klasszikus pszichológiai kísérletüket, amelyben gyerekeknek fekete és fehér babák közül kellett választaniuk. A kísérlet eredménye: még a színészbőrű gyerekek is a fehér babákat választották, amikor azt kérdezték tőlük, melyik a szebb, melyikkel játszaniuk szívesebben. Clarkék úgy interpretálták az eredményeket, hogy az előítéletek tárgyában is kialakult saját a csoportjukkal és kulturális hátterükkel szembeni negatív attitűd.

Rejtve megmaradtak

A mindennapi helyzetek középpontba helyezése azt sugallja, rendkívül sok múlik azon, hogyan kezeljük ezeket a sűrűn előforduló apró megnyilvánulásokat. Az amerikai adatok mindenestre azt mutatják, hogy a nyílt előítéletekesség csökken. A harmincas években végzett attitűdvizsgálatokban még a megkérdezettek 70-80 százaléka értett egyet olyan durván általánosító felvetésekkel, hogy a feketék buták, büdösek vagy bűnöző hajlamúak. A hatvanas évekre ez az arány már 40 százalékra süllyedt, míg az 1980 körül már csak 8-10 százalék vállalta fel ezt a véleményét. Ez az eredmény persze abból is fakadt, egyfajta társadalmi normává vált, hogy bizonyos véleményeket nem illendő nyíltan hangoztatni, felvállalni, ám rejtetten ma is jelen vannak.

A nevelő célzatú film is felveti a Sherif-kísérletben használt közös cél fontosságát, ezt az amerikai demokrácia, az amerikai egyenlőségeszmény megvalósításában jelöli meg. Ugyanakkor nagyon erősen hangsúlyozza az egyén felelősségét, azt, hogyan viselkedünk olyan helyzetekben, amikor saját környezetünkben találkozunk előítéletekkel. Hallgatunk vagy fellépünk? Márpedig ez nagyon komoly belső feszültséget okoz, hiszen Asch konformitás-vizsgálatai azt mutatták, hogy az emberek harmada – legalábbis az ötvenes években – még az olyan kísérleti helyzetekben is hajlik a többséghez igazodni, amikor csupán arról kell döntenie, milyen hosszú egy ábrán szereplő szakasz.

KÖVETKEZIK A CSAJOK

Az Anno Filmklub a következő alkalommal 2010. március 17-én jelentkezik Szabó Ildikó 1995-ban készült Csajok című filmjével. Vendégünk ez alkalommal Acsády Judit szociológus lesz. A filmet és a beszélgetést való részvétel továbbra is ingyenes.